

Bogusław NOWOWIEJSKI

INSPIRACJE KULTUROWE
WSPÓŁCZESNYCH PRZEZWISK UCZNIOWSKICH
NA PODLASIU

O przezwiskach, czyli nieoficjalnych i dodatkowych nazwach własnych osób¹, można pisać na wiele sposobów, z perspektywy historycznej i współczesnej, można dokonywać ich oglądu w planie ogólnopolskim i terytorialnym, analizować ich socjolektalne i familiarne konteksty². W pracach poświęconych przezwiskom funkcjonującym współcześnie w Polsce podkreśla się, że obecnie, na dużą skalę i bogato zróżnicowane, występują one przede wszystkim w dwóch środowiskach: wiejskim (przezwise gwarowe, ludowe) i szkolnym (przezwise uczniów i nauczycieli). Zwraca się jednocześnie uwagę na to, że przezwise należące do tych kategorii mają po części identyczne motywacje, ich powołanie do życia mogą uzasadniać wyraziste ludzkie cechy zewnętrzne lub wewnętrzne oraz charakterystyczne czynności np. mówienia, chodzenia³.

Przedmiotem niniejszego opracowania są przezwise należące do drugiej z wymienionych kategorii, w podwójnym ograniczeniu. Interesują nas tu wyłącznie przezwise noszone przez uczniów szkół podstawowych obecnego województwa podlaskiego. Celem artykułu jest próba określenia charakteru, zakresu i rozległości wpływu na nieoficjalną antroponimię Polski północno-wschodniej w środowisku szkolnym współczesnej kultury, dostępnej w typowych warunkach podlaskich miast, miasteczek i wsi przede wszystkim – poza wiedzą naby-

---

¹ *Encyklopedia języka polskiego*, red. S. Urbańczyk, M. Kucala, wyd. III, Wrocław 1999.

² Por. K. Handke, *Polski język familijny*, Warszawa 1995, zwł. s. 91–93.

³ A. Cieślikowa, *Przezwise*, w: *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. E. Rzetelska-Feleszko, Warszawa–Kraków 1998, s. 124.

waną w procesie edukacji szkolnej – za pośrednictwem mediów, a więc w wersji i formie popularnej⁴.

Podstawę materiałową stanowi tu zbiór ok. 3360 przezwisk zebranych drogą ankietową, wywiadów i doraźnych zapisów w dwunastu szkołach podstawowych województwa podlaskiego w latach 2001–2003⁵.

Zebrany materiał antroponimiczny został przeanalizowany w planie formalno-semantycznym i stylistycznym, a wynikające z tego oglądu wnioski skonfrontowano z wynikami dwóch obszernych opracowań traktujących o przezwiskach szkolnych, mianowicie pracy Romany Łobodzińskiej i Lucyny Tomczak⁶ oraz monografii Kazimierza Długosza⁷. W pierwszym wypadku mamy do czynienia z materiałem sprzed ok. 40 lat (1960–68) zebrany drogą ankietową z niemal całej Polski. Z kolei liczący ponad 3 tysiące jednostek materiał antroponimiczny przedstawiony i bardzo szczegółowo scharakteryzowany w pracy Długosza, ma ponad trzydzieści lat, został bowiem zebrany w latach 1973–75. Wybór materiału kieleckiego, jest podyktowany zbliżoną wielkością materiału oraz faktem, iż – jak wynika z ustaleń Łobodzińskiej – liczba przezwisk przypadających na każde 100 ankietowanych osób z dawnych województw kieleckiego i białostockiego (dziś podlaskiego) jest porównywalna, wynosi bowiem odpowiednio: 18,07 i 19,35, podczas gdy już ościenne województwa miały wyraźnie niższe wskaźniki, np. olsztyńskie – 6,86, zaś warszawskie – 11,06⁸.

Zgromadzony materiał ze szkół podstawowych Podlasia daje się ująć w kilka zasadniczych kategorii przezwisk, którym można przypisać inspiracje kulturowe. Powszechnie widzi się te oddziaływania w przezwiskach, które mają rodowód mitologiczny, biblijny, historyczny lub

---

⁴ W niektórych opracowaniach przypisuje się takim antroponimom inspiracje wyłącznie medialne. Por. D. Bamburek, *Przezviska szkolne inspirowane mas mediami*, w: *Polszczyzna regionalna* 3, red. H. Sędziak, Łomża 1999, s. 159–166.

⁵ Badaniami objęto trzy szkoły Białegostoku oraz po jednej placówce w następujących miejscowościach: Drohiczyn, Grajewo, Krynki, Łapy, Nowinka, Płonka, Pozezdrze, Raczki, Sokółka, Wasilków.

⁶ *Współczesne przezviska polskie. Analiza formalna i znaczeniowa*, Wrocław 1988.

⁷ *Przezviska uczniów z Kielecczyny. Analiza semantyczno-słownikowa*, Szczecin 1986.

⁸ *Stan prac nad Słownikiem przezwisk polskich (próba systematyki materiału)*, „Rozprawy Komisji Językowej WTN”, XIII, 1982, s. 233–237.

literacki. W drugiej połowie XX wieku do tych tradycyjnych źródeł dołączyły m.in. film, komiks, radio, telewizja i reklama. W naszym opracowaniu, którego przedmiotem są antroponimy reprezentujące świat współczesnej kultury zarówno elitarnej, jak i masowej, za inspirowane kulturowo uznajemy nie tylko te przezwiska, którym tradycyjnie przypisuje się genezę kulturową, ale i takie, które zostały przeniesione ze świata sportu i „showbusinessu”, ze sfery techniki i technologii, zwłaszcza tzw. „high-techu”. Bierzymy też pod uwagę antroponimy zaczerpnięte z tekstów reklamowych czy będące wynikiem określonej mody (w tym językowej), na przykład na amerykańskość. Niektóre z interesujących nas nazw są odbiciem zjawisk językowych charakterystycznych dla współczesnych społeczeństw konsumpcyjnych⁹.

- Przezwiska, dla których motywację stanowią postacie z bajek, filmów fabularnych i rysunkowych, seriali dla dzieci i młodzieży, „wieczorynek”, „dobranoczek”, itp.: *Elf, Troll, Trolek, Krasnal, Smerf, Pokemon, Pokemonik, Gumiś* (3), *Gargamel, Pipi* (4), *Muminek, Bobek* (jeden z bohaterów serialu telewizyjnego dla dzieci pt. „Muminki”), *Mumin, Muminek, Mała Mi, Madlen* (bohaterka dobranocki o tym tytule), *Pocahontas* (2), *Rumcajs* (3), *Rumek, Cypisek* (postacie z dobranocki „Przygody rozbójnika Rumcajsa”), *Miś Yogi, Jogi, Yogi, Bubu, Miki, Gucio* (3) (postać z wieczorynki „Gucio i Cezar”; Gucio z dobranocki „Pszczółka Maja”), *Tekla, Baks, Krecik, Buli* (4), *Wyliamki* (bajkowi bliźniacy), *Tabaluga* (smok z bajki o tym samym tytule), *Miś Uszatek, Uszatek, Gąska Balbinka, Struś Pędziwiatr, Kimberli, Kewin* (bohater filmu „Kevin rozrabiaka”), *Dżony Brawo* (bohater filmu „Johny Bravo”), *Królik Rodżer, Arktos, Paszczak, Godzilla* (4), *Anakonda, Batman* (2), *Tarzan, Ksena*,

- Przezwiska, które mają motywację literacko-filmową: *Homer, Słownik Dżambo, Dambo* (4), *Guliwer, Tomcio, Tomcio Paluszek, Pimpus* (por. „Pimpus Sadełko”), *Nemo, Plastus* (por. Marii Kownackiej „Plastusiowy pamiętnik”), *Pinokio* (3), *Król Maciuś, Podziomek* (krasnoludek z książki „O krasnoludkach i sierotce Marysi”), *Śpiąca Królowna, Stefus* (por. wiersz „Stefek Burczymucha”), *Koziołek Matołek, Rogas* (por. Marii Kownackiej „Rogas z doliny Roztoki”), *Dratewka*,

⁹ Por. K. Ożóg, *Polszczyzna przelomu XX i XXI wieku. Wybrane zagadnienia*, Rzeszów 2001, s. 196–214.

- Przewiska, dla których motywację stanowią aktorzy, tytuły, bohaterowie filmów, postacie z seriali i programów telewizyjnych, aktorzy: *Leonardo* (Leonardo di Caprio), *Estwood* (Clint Estwood), *Bibi* (Brigitte Bardott), *Szwarcenegar*, *Arni*, *Gajos*, *Luiza Defineska* (por. Louis de Funes), *Siudym* (z „Kabareciku” Olgi Lipińskiej), *Bielicka*, *Power Ranger* (serial o tym tytule), *Titanic*, *Matriks*, *Kamila Robokop*, *Janosik*, *King-Kong*, *Kiler*, *Nikita*, *Alien* (tytuł filmu Ridleya Scotta), *Nindza*, *Szogun*, *Kolombo*, *Stępień* (4), *Kojak*, *Chilon* (postać z „Quo vadis”), *Arni* (2), *Luksus* (bohaterowie serialu „Trzynasty posterunek”), *Zorro* (2), *Kargul*, *Hajduczek*, *Frankenstein* (2), *Czarna Wdowa*, *Królowa Nieboszczyków*, *Gruba Berta* (z serialu „Czterej pancerni i pies”), *Mały Czedek*, *Hogan*, *Terminator*, *Leon-Zawodowiec*, *Rambo*, *Kiepski*, *Paździoch*, *Boczek* (3), *Waldus* (3), *Kiepska* (bohaterowie serialu telewizyjnego „Świat według Kiepskich”, *Norek* (postać z serialu „Miodowe lata”), *Zombi* (2), *Mumia*, *Strażnik Teksasu*, *Jaś Fasola* (2), *Grzegorz Bręczyszczkiewicz* (pseudonim bohatera filmu „Jak rozpętałem II wojnę światową”), *Kermit*, *Gonzo*, *Pigi* (2), *Kermit*, *Gonzo*, *Pigi* (2) (postacie z programu „Muppet Show”), *Animals* (tytuł programu o zwierzętach), *Trzydzieści Ton* (tytuł programu muzycznego),

- Przewiska będące przeniesieniem nazwisk gwiazd sportu lub nazw dyscyplin sportowych: *Boniek*, *Zibi* (pseudonim Zbigniewa Bońka), *(Luis) Figo* (3), *Maradona*, *Ronaldo* (2), *Carlos*, *Bartez*, *Rodman*, *Jordan*, *Barkley*, *Pipen* (2), *Zidane*, *Cantona*, *Engel*, *Sumo* (5), *Karate* i *Sumo Sai*,

- Przewiska, dla których motywację stanowią nazwiska gwiazd estrady, piosenkarze, tytuły utworów muzycznych, gatunki muzyczne: *Lopeza* (piosenkarka Jennifer Lopez), *Szaza* (3) (gwiazda disco-polo Shazza), *Elwis* (3), *Britnej*, *Nelly* (pseudonim piosenkarki), *Wiki* (piosenkarka z zespołu Spice Girls), *Enriko*, *Enrike*, *Enrice* (Enrico Iglesias), *Sting*, *Liroy*, *Piasek*, *Big Cyc*, *Metalica*, *Kryśka Techno*, *Raperek*, *Makarena*,

- Przewiska inspirowane tekstami i postaciami ze świata reklamy: *Mr Muscle*, *Lotos*, *Kodak*, *Shell Helix*, *Jakobs*, *Kama*, *Rama*, *Rafaello*, *Barbi*, *Lego*, *Dosia*, *Uncle Bens*, *Duracell*, *Kamis*, *Omo*, *Adidosiara* (por. „Adidas”), *Yankler* (nazwa firmy odzieżowej), *Najki*, *Hamburger*, *Kola* (por. coca-cola), *Czitos* (por. chrupki „Cheetos”), *Fryta*, *Ememems* (por. cukierki „MMS”), *Pepos* (por. chrupki „Pepos”), *Red Bull*, *Mars*, *Marsik*, *Picnic*, *Snikers*, *Knopers*, *Smyk* (por. nazwy batonów), *Milka*, *Spaghetti* (2), *Cziken* (por. ang. *chicken* ‘kurczak’), *Chilly* (por. przyprawa chili), *Danonek*,

- Przezwiśka inspirowane techniką i technologią: *Porsche, Mercedes, Dizel, Emzetka, Ferguson, Simson, Matiz, Plik, Voo Doo* (nazwa akceleratorów graficznych), *Haker, Klik, Udos* (postać z gry komputerowej), *Pluska Milenijna, Esemes, Sajsung* (por. „Samsung”), *Ufo (3), Dioda, Sate-lita, Perszyng* (por. *Pershing* ‘nazwa zdalnie kierowanego pocisku raki- towego’),

- Przezwiśka będące przeniesieniem nazwisk i imion, pseudonimów i innego typu nazw postaci mitologicznych, biblijnych, osób historycz- nych i współczesnych: *Mars, Hades, Mesjasz, Mahomet, Faraonka, Wiking, Hitler (2), Albert Einstein, Borys Jelcyn, Gorbaczow, Oleksy, Urban, Urbanek, Binladenka, Szopen, Picasso,*

- Przezwiśka inspirowane innymi zjawiskami i faktami ze świata kul- tury: *Manhattan, DJ Dyabelo, Skejt, Kulmen, Okiej, Fucker* (por. ang. *fuck*), *Italiano, Mafiozo, Bos, Farmer, Nord* (por. papierosy marki „Nord”), *Market, Maczo, Erotomanka, Sexi,*

- Kalki antropomiczne: *Mery, Greg, Gregory, Arni, Erni, Sajmon, An- drew (Endrju), Andrews, Andi, Beti, Piter (2), Majkel//Michael, Tony//Toni, Krys, Tina, Emma, Stanley, Jack, Frank, Andre, Andrin, Piecia (3), Griska, Riczi, Mateo, Gabi, Waldi, Adi, Mati, Alex, Mario, Emi, Sonia.*

Analizowane przezwiśka w ogromnej większości wskazują na za- sadnicze cechy ich nosicieli, przede wszystkim ich wygląd zewnętrzny lub sposób bycia i zachowanie, rzadziej upodobania i uzdolnienia. Czę- sto odnoszą się do ogólnego podobieństwo do kogoś (wyjątkowo cze- goś): *Mesjasz* – urodą przypomina Jezusa, *Chilon* – wyglądem przypo- mina aktora Jerzego Trelę z filmu „*Quo vadis*”), *Lopeza* – urodą w ja- kiś sposób przypomina Jenifer Lopez, *Szaza* – wyglądem przypomina gwiazdę disco-polo, *Kolombo* – wyglądem przypomina bohatera filmu, *Szogun* – podobny do samuraja, *Bibi* – z wyglądu przypomina Brigitte Bardott, *Kiepska* – wyglądem przypomina bohaterkę serialu, *Krecik* – wy- głądem przypomina bohatera dobranocki, *Wyliamki* – podobni jak baj- kowi bliźniacy, *Tabaluga* – swoim wyglądem przypomina smoka z bajki „*Tabaluga*”, *Madlen* – jest podobna do bohaterki dobranocki o tym ty- tule, *Gucio* – podobny do postaci z wieczorynki, *Kewin* – przypomina bohatera filmu, *Muminek* – podobny do postaci z bajki. Zwraca uwagę to, że w przezwiśku uwidacznia się czasem nie fakt naturalnego po- dobieństwa, lecz umyślnego naśladowania postaci: *Zidane, Cantona* –

naśladową ulubionych piłkarzy, *Wiki*, *Britnej* – naśladową styl ubierania się piosenkarek z zespołu *Spice Girls*.

W przezwiskach mówiących o wyglądzie zewnętrznym znajduje odbicie sposób postrzegania otaczającej rzeczywistości. W wyglądzie zewnętrznym osób zwraca się zatem uwagę albo na ogólny obraz, albo na szczególne właściwości wyglądu, które wyróżniają osobę w sensie dodatnim, sprawiają że jest się ładnym albo wręcz przeciwnie, wystawiają osobie ocenę negatywną, wskazując na cechy mało estetyczne, czasem szpecące. Wyróżnia się zatem urodę (*Maczo* – robi wrażenie na dziewczynach) lub jej brak (*Frankenstein* – wielki, brzydki, straszny), a poza tym i w szczególności: niski lub wysoki wzrost (*Krasnal*, *Guliwer*, *Tomcio Paluszek*, *Podziomek*, *Cypisek*, *Pokemon*, *Trol*, *Bobek*, ale *Tabaluga*, *Kargul*, *Ajfla*, *Frankenstein*, *Pipen*), tuszę (*Sumo*, *Słownik Dambo*, *Miś Yogi*, *Godzilla*, *Boczek*, *Trzydzieści Ton*), muskulaturę i siłę (*Tarzan*, *Szwarcenegar*, *Arni*, *Terminator*, *Leon-Zawodowiec*, *Bos*, *Rambo*, *Hogan*, *Godzilla*), barwę i jakość włosów, uczesanie (*Szopen*, *Faraonka*, *Pocahontas*, *Barbi*, *Pipi* – nosi warkoczyki, *Oleksy*, *Kodżak*, *Szaza*, *Elwis*), cerę (*Pipi* – jest piegowata, *Muminek* – ma bardzo bladą cerę), uzębienie (*Baks* – ma zęby jak królik, *Zombi* – ma niepełne uzębienie), wydatny nos (*Pinokio*) lub duże, odstające uszy (*Urban*, *Plastuś*, *Miki*, *Miś Uszatek*, *Elf*), duże piersi (*Big Cyc*).

Część przezwisk wskazuje na więcej niż jedną właściwość wyglądu: *Bouli*, *Pimpus* – gruby i nieduży, *Gumiś* – grubiotki na krótkich nóżkach, *Oleksy* – gruby i łysy, *Dosia*, *Pigi* – pulchna, nieduża, *Gucio* – otyły, powolny, leniwy, *Bubu* – mały, okrągły, sprytny, *Trolek* – niewielkiego wzrostu, ruchliwy, *Smerf* – nieduży, sprytny, *Norek* – mały, chudy, *Gonzo* – niewysoki, szczupły, nosi okulary, *Stępień* – niezdarny, nosi okulary z grubymi szklami, *Kargul*, *Gargamel* – chudy, wysoki, zgarbiony, *Zorro* – wysoki, przystojny.

Osobną kategorię tworzą przezwiska, które dotyczą ubioru: *Gargamel* – ubiera się na czarno, *Batman* – nosi rękawiczki jak pelerynę, *Tarzan* – nosi kąpielówki, na których jest obrazek z filmu, *Dresiarz* – chodzi stale w dresach, *Raperek* – ubiera się w stylu wykonawców rapu, *Adidosiara* – nosi podrabiane buty marki „Adidas”, *Yankler* – nosi koszulki tylko tej firmy, *Najki* – nosi ubrania sportowe firmy „Nike”.

Wśród przezwisk odnoszących się do sposobu bycia, zachowania się zwracają uwagę niektóre bardziej szczegółowe kategorie wskazujące

m.in. na skłonność do bójek, przemocy (*Ksena, Mars, Wiking, Mafiozo, Nindza, Karate*), duże poczucie humoru, zamiłowanie do figli (*Jaś Fasola, Grzegorz Brzęczyszczkiewicz, Gucio* – jest zabawny jak postać z dobranocki, *Luiza Defineska*), głupotę, prymitywizm (*Koziołek Matotek, Kiepski, Paździoch, Boczek, Waldus*), sposób mówienia (*Bielicka* – szybko mówi, *Mumia* – mało mówi), w tym błędy wymowy: *Ferminator, Szwajcener, Okiej, Sznikers*¹⁰, *Sajsung* (por. „Samsung”).

Inne przezwiska mówiące o zachowaniu ich nosicieli to m.in. *Śpiąca Królowna* – bardzo spokojna, powolna, często zamyślona, *Stefuś* – udaje odważnego, *Strażnik Teksasu* – pilnuje porządku w szkole, *Kolombo* – szpieguje i podsłuchuje, *Troll* – jest złośliwy, *Hitler* – dręczy zwierzęta, *Zombi* – zachowuje się nienaturalnie (?), *Pluskwa Milenijna* – zagadkowa, zaskakująca, nieobliczalna, *Ufo* – zawsze nieoczekiwanie się pojawia, *Kamis* – dużo podróżuje, *Barbi* – ciągle przegląda się w lustrze, *Makarena* – uwielbia tańczyć w rytm znanego przeboju, *Kryśka Techno* – chętnie tańczy przy muzyce techno, *Tekla* – gra na skrzypcach, *Szopen* – gra na pianinie, *Skejt* – często jeździ na deskorolce, *Klik* – często przesiaduje przy komputerze, *Esemes* – stale nosi przy sobie telefon komórkowy.

Bardzo liczne są przezwiska wskazujące na osobowe fascynacje, sympatię wobec gwiazdy estrady, bohatera filmowego: *Kimberli* – od imienia ulubionej bohaterki bajki, *Arktos* – od ulubionego bohatera bajkowego, *Nemo* – zafascynowany postacią słynnego kapitana, *Nelly* – od ulubionej piosenkarki, *Power Ranger* – zafascynowany bohaterami filmu. W przezwiskach tej kategorii uwidaczniają się także zainteresowania, pasje, hobby: *Animals* – lubi oglądać programy o zwierzętach, *Pokemon* – lubi serial telewizyjny, *Elwis, Sting, Liroy, Enriko, Enrike* – przezwiska miłośników piosenek tych wykonawców, *Pokemon* – zbiera naklejki z bohaterami filmu, *Porsche, Mercedes* – mają zamiłowania motoryzacyjne, *Plik* – lubi zajęcia z informatyki, *Voo Doo* – lubi akceleratory graficzne typu 3 Dfx, *Udos* – od imienia ulubionej postaci z gry kompu-

¹⁰ W realizacjach typu: *Sznikers, Okiej*, można by upatrywać obecności gwarowych cech fonetycznych charakterystycznych dla Mazowsza („szadzenie”, mieszanie grup ke:kie), jednak te jednostkowe tylko przykłady stanowią, jak się wydaje, zbyt wątpliwą podstawę do takiego wniosko-

terowej, *Erotomanka* – nadmiernie interesuje się chłopcami i sprawami płciowymi, *Sumo Sai* – pasjonują go wschodnie sporty walki. Na zasadzie przekory miano *Metalica* odnosi się do dziewczyny, która nie znosi muzyki uprawianej przez ten zespół.

Zwraca uwagę dość liczna grupka przezwisk określających upodobania kulinarne przeżywanymi: *Hamburger, Fryta, Spaghetti, Cziken, Kola, Red Bull, Czitost, Pepos, Mars, Marsik, Picnic, Knopers, Smyk, Milka, Snikers, Ememems*.

Nie brak też przezwisk mówiących o uzdolnieniach, kompetencjach: *Boniek, Zibi, (Luis) Figo, Maradona, Ronaldo, Carlos* – dobrze grają w piłkę nożną, *Rodman, Jordan, Barkley, Pipen* – dobrze grają w koszykówkę, *Duracell* – jest bardzo wytrzymały, *Struś Pędziwiatr* – najszybszy w klasie, *Haker* – zna się na sprzęcie komputerowym, *Dioda* – zna się na elektryczności, *Dizel* – zna się na samochodach, *Satelita* – wszystko usłyszy, *Einstein* – bardzo dobrze się uczy, *Picasso* – ładnie rysuje. Przewrotnie, przezwisko *Jordan* dotyczy chłopca, który nie umie grać w koszykówkę.

Skoro tak wiele przezwisk odnosi się do wyglądu zewnętrznego, zachowań, sposobu bycia, upodobań i uzdolnień, nie może dziwić fakt, że prezentowane przezwiska mają w przeważającej większości motywację osobową. Zdecydowanie rzadko spotykamy w tym wykazie autentyczne postacie historyczne lub współczesne, należące do swoistego panteonu mitologiczno-religijnego (*Mesjasz, Mahomet, Hades*), świata polityki (*Hitler, Oleksy, Gorbaczow, Binladenka*) czy reprezentantów wysokiej kultury i nauki (*Homer, Picasso, Szopen, Einstein*). Znacznie liczniej są tu reprezentowane gwiazdy sportu (*Ronaldo, Jordan, Boniek, Figo, Pipen*), filmu i telewizji (*Eastwood, Szwarceneger, Hogan, Gajos*) czy idole estrady (*Sting, Szazza, Enrike, Liroy, Elvis*).

W tym pejzażu dominują jednak postacie fikcyjne, głównie bohaterowie filmów dla dorosłych i dla dzieci: *Rambo, Kolombo, Kojak, Zorro, Nemo, Siudym, Norek, Batman, Tarzan, Ksenia, Kewin, Rumcajs, Cypisek, Pochontas, Gargamel, Guliwer, Pipi, Dratewka* oraz bardzo liczne stwory i postacie bajkowe, należące do świata dziecięcej imaginacji: *Smerfy, Gumisie, Pokemony, Trole, Krasnale, Elfy, Muminki, zwierzęta zachowujące się jak ludzie: Królik Bugs, Miś Bubu, Myszka Miki, Miś Jogi, Krecik, Struś Pędziwiatr, Godzilla, (smok) Tabaluga, Stoń Dumbo, Gąska Balbinka,*

Miś Uszatek, Królik Rodżer, Koziołek Matolek czy ożywione zabawki, jak: *Plastuś* czy *Pinokio*.

Poza motywacjami osobowymi ważną kategorię jako bazy derywacyjnej stanowią chrematonimy, czyli nazwy firmowe: *Mr Muscle, Lotos, Kodak, Shell Helix, Jakobs, Kama, Rama, Rafaello, Barbi, Lego, Dosia, Uncle Bens, Duracell, Kamis, Omo, Adidosiara, Yankler, Najki, Hamburger, Kola, Czitost, Fryta, Emenems, Pepos, Red Bull, Mars, Marsik, Picnic, Snikers, Knopers, Smyk, Milka, Danonek, Porsche, Mercedes, Dizel, Emzetka, Ferguson, Simson, Matiz, Voo Doo, Sajsung, Perszyng, Nord, Pampers*. Ich liczna obecność potwierdza z jednej strony doświadczenia badaczy, którzy dostrzegają swoistą ekspansję tych nazw w języku potocznym i przechodzenie ich do klasy nazw pospolitych¹¹, ale z drugiej strony poszerza tę obserwację, bowiem spora część nazw tego typu albo od razu przechodzi do kategorii innych nazw własnych (*Uncle Bens, Red Bull, Dosia Kamis*), albo przez stadium apelatywizacji wchodzi do klasy *nomen proprium* (*Kola, Lotos, Smyk, Snikers, Mars*).

Przezwiiska reprezentujące różne kategorie semantyczne i rozmaicie motywowane mają nierzadko prymarną lub dodatkową motywację, którą stanowi zbieżność brzmieniowa imienia lub nazwiska nosiciela z przezwiskiem, np. *Jakobs* od imienia Jakub, *Rafaello* – Rafał, *Bartez* – Bartek, *Dambo* – Damian, *King-Kong* – Karolina, *Mr Muscle* od nazwiska Misterewicz, *Lotos* – Lotkowski, *Danonek* – Danowska, *Chilly* – Chilińska, *Kiler* – Kilariski, *Gąska Balbinka* – Gąsiewska, *Kermit* – Kiermut, *Hajduczek* – Hajduczenia, *Sexi* – Sekścińska, *Janosik* – Janucki, *Gajos* – Gajko, *Makarena* – Makarewicz, *Polisa* – Poliszkiewicz.

To samo imię może posłużyć za motywację dla różnych przezwisk, jak dowodzą przykłady: *Matriks, Matiz* – od imienia Mateusz, *Nikita, Nindza* – Nina, *Kama, Rama* – Kamila. Zdarza się i na odwrót, że to samo przezwisko ma różne motywacje, np. od imienia lub od nazwiska: *Milka* – od imienia Milena i od nazwiska Milewska, *Jelcyn* – od imienia Borys i od nazwiska Borowski.

¹¹ Por. E. Breza, *Nazwy obiektów i instytucji związanych z nowoczesną cywilizacją (chrematonimy)*, w: *Polskie nazwy własne. Encyklopedia...*, op. cit. s. 350, J. Podracki, *Świat ludzi, rzeczy i słów. Pogadanki o języku i kulturze*, Warszawa 1994, s. 36.

W grupie przezwisk motywowanych nazwiskiem szczególnie interesująco przedstawiają się formy powstałe w wyniku derywacji semantycznej, czyli na skutek skojarzenia nazwiska z wyrazem pospolitym lub inną nazwą własną¹². Te zabiegi mają postać metafory: *Skarabeusz – Żuk*, *Spaghetti – Makaron*, *Uncle Bens – Sosiński*, *Ampliko – Poliszkwicz* lub metonimii *Dratewka – Szewczyk*.

W jednym wypadku punktem wyjścia dla metafory jest inna nazwa własna: *Kosmita* – od ulubionych batoników „Mars”.

W materiale mamy też trzy przykłady rymowanek: *Zosia – Dosia*, *Kama – Rama* (por. Kamila), *Miller – Killer*.

Wśród przezwisk, dla których inspirację stanowią zjawiska kulturowe, z oczywistych powodów, tak jak w obrębie leksyki pospolitej, znajdują się też liczne nazwy obcego pochodzenia. Pewna ich część, obecna w polszczyźnie od dawna ma na gruncie języka polskiego ustabilizowaną formę pisaną i brzmieniową, bez względu na to jak odległa jest ona od pierwowzoru: *Mesjasz*, *Hades*, *Homer*, *Mercedes*, *Szopen*, *Picasso*, *Porsche*, *Einstein*.

Wśród nowszych nabytków etymologicznie obcych przeważają nazwy zwracające uwagę swą obcą postacią. Uwaga ta dotyczy przede wszystkim mian osobowych: imion, nazwisk i pseudonimów, np. *Carlos*, *Cantona*, *Jordan*, *Kojak*, *Zombi*, *Schwarzenegger*, *Pocahontas*, *Britney*, *Nelly*, *Elvis*, ale też innych nazw własnych (*Manhattan*), oraz licznych nazw produktów: *Red Bull*, *Picnic*, *Snickers*, *Voo Doo*, *Uncle Bens*, *Duracell*, *Power Ranger*, *Yankler*, *Spaghetti*, *Sumo Sai*, *Yogi*, *Metalica*. Część nowszych przejęć ma już w analizowanym materiale postać całkowicie lub częściowo spolszczoną: *Cziken*, *Szwarcenegger*, *Dizel*, *Maczo*, *Królik Rodżer*, *Dżony Brawo*, *Dżambo*, *Mafiozo*, *Skejt*, *Kiler*, *Najki*, *Baks*, *Perszyng*.

Osobną grupę przezwisk motywowanych obcym wpływem kulturowym stanowią kalki antroponimiczne, wśród których przeważają formy anglojęzyczne lub międzynarodowe: *Mery*, *Greg*, *Andrew*, *Andi*, *Beti*, *Piter*, *Majkel//Michael*, *Tony// Toni*, *Krys*, *Tina*, *Emma*, *Stanley*, *Jack*, *Frank*. W tej kategorii zwraca uwagę obecność imion w formie wschodniosłowiańskiej takich, jak: *Piecia*, *Grisza*.

¹² Por. M. Biolik, *Przezwiśka nauczycieli i uczniów o przejrzystej motywacji semantycznej*, „Onomastica” XLII, 1997, s. 202–203.

Jak przekonuje zebrany materiał, niektóre z przezwisk cieszą się szczególną popularnością. Trzy i więcej notowań mają: *Sumo*, *Godzilla*, *Buli*, *Pipi*, *Muminek*, *Pinokio*, *Gumiś*, *Rumcajs*, *Dambo*, *Stępień*, *Boczek*, *Waldus*, *Figo*, *Elwis*, *Enrice*, *Ufo*.

Powszechnie przyjmuje się, iż nadawaniu przezwisk towarzyszą na ogół uczucia negatywne, wynikające z chęci ośmieszenia, dokuczenia przezywanemu, ale też uzyskania jak najsilniejszej ekspresji znaku językowego powoływanego w tym akcie twórczym do życia, stąd tak częste pejoratywne nacechowanie przezwisk, ironiczne, lekceważące, pogardliwe i inne¹³. Analizowany materiał w całej rozciągłości potwierdza to założenie, bowiem zdecydowana większość zebranych antroponimów ma zabarwienie uczuciowe pejoratywne. Niemniej jednak warto zwrócić uwagę na to, że pewna część przezwisk, wcale nie taka mała, jest nacechowana dodatnio. Należą tu przede wszystkim przezwiska, które podkreślają uzdolnienia, umiejętności, zamiłowania i fascynacje nazywanych (*Boniek*, *Figo*, *Maradona*, *Ronaldo*, *Rodman*, *Jordan*, *Barkley*, *Pipen*, *Duracell*, *Struś Pędziwiatr*, *Haker*, *Dioda*, *Dizel*, *Satelita*, *Einstein*, *Picasso*, *Jaś Fasola*, *Grzegorz Brzęczyszczkiewicz*), ale też właściwości urody (*Macho*, *Bibi*), siły (*Rambo*, *Szwarceneger*).

Poza tym nie brak i takich przezwisk, które mają niejednoznaczne zabarwienie emocjonalne, gdzie uznanie, podziw, szacunek czy sympatia mieszają się z ironią lub politowaniem czy lekceważeniem. Dotyczy to m.in. przezwisk, które mówią o sile i agresywnym sposobie zachowania się (*Mafiozo*, *Nindza*, *Ksena*), potężnej budowie ciała, tuszy, ale i sile (*Godzilla*, *Sumo*), sile i brzydocie (*Frankenstein*), sile i głupocie (*Arni*, *Hogan*), niskim wzroście i sprycie (*Bubu*, *Smerf*), próżności i urodzie (*Barbi*, *Maczo*). W szczególnie sposób emocje o przeciwstawnym znaku zderzają się w przezwiskach, które dotyczą spraw erotyki: *Erotomanka*, *Sexi*, *Big Cyc*.

O braku negatywnego uczucia lub jego znaczącej redukcji mogą świadczyć postaci, które służą za bazę derywacyjną przezwiska (*Pipi*, *Kewin*, *Kimberli*, *Bubu*, *Mała Mi*), ale też zdrobniała lub hipoko-

¹³ Por. m.in. S. Gala, *Kategorie semantyczne a odmiany stylistyczne w antroponimii*, „Onomastica”, XXVIII, 1983, s. 105–131, M. Biolik, op. cit. s. 195–210, S. A. Bagińska, *Ekspresywa przezwiskowe w środowisku szkolnym*, w: *Polszczyzna regionalna...*, s. 139–158.

rystyczna forma antroponimu (*Plastuś, Marsik, Danonek, Miś, Pimpus, Stefuś*).

*
* * *

Przedstawiony materiał obejmujący przezwiska, którym można przypisać inspiracje kulturowe, liczy ponad 300 jednostek, co stanowi ok. 10% całości analizowanych antroponimów. Można by postawić pytanie: dużo to czy mało? Z perspektywy zebranego materiału liczba ta nie wydaje się szczególnie imponująca. Kiedy jednak spojrzymy na dane porównawcze, wówczas rzecz przedstawia się odmiennie, i to nie tylko w aspekcie czysto statystycznym, ale i semantycznym.

W materiale sprzed trzydziestu lat Kazimierza Długosza mamy antroponimów tego rodzaju zaledwie 62, a więc pięciokrotnie mniej (przy niemal identycznej ogólnej liczbie analizowanych form). Co więcej, samych przezwisk wywodzących się niewątpliwie ze świata filmu i telewizji mamy w naszym materiale ponad dwukrotnie więcej, bo aż 137. Zwraca też uwagę fakt, że prawie połowę antroponimów omawianych przez Długosza stanowiły miana historyczne, religijne i literackie, np. *Abraham, Judasz, Napoleon, Kleopatra, Jagna, Baśka Wołodyjowska, Twardowski, Apacz, Matejko, Manson, Nixon*, które w podlaskim materiale mają niewielki udział.

Porównanie z materiałem antroponimicznym z lat 60. daje jeszcze ciekawsze rezultaty. Liczba omawianych przezwisk jest arytmetycznie zbliżona, jako że Łobodzińska i Tomczak wyróżniły ponad 300 antropoleksów, którym można przypisać rodowód kulturowy. W tym jednak wypadku statystyczny punkt odniesienia jest inny, łącznie autorki analizują bowiem prawie 8500 form, więc na niemal sto ujętych tu przezwisk tylko jedno należy do interesującego nas kręgu. Zupełnie inaczej przedstawia się też statystyka w obrębie poszczególnych kategorii. Przytłaczającą większość tego materiału (119 jednostek) stanowią dziś niemal nieobecne wśród przezwisk szkolnych przeniesienia nazwisk wielkich postaci historycznych, głównie władców (*Batory, Łokietek, Jagiełło, Sobieski, Napoleon*), oraz przedstawicieli dawnego i współczesnego życia politycznego (*Hitler, Mussolini, Gebels, Truman, Dżonson, Montgomery, Eisenhower, Churchill, Degol, Tito, Sikorski, Anders, Rapacki, Piłsudski*,

Witos, Starzyński). Osobne miejsce zajmują w tym rejestrze dość liczne nazwiska związane z poprzednim ustrojem i oddziaływaniami propagandowymi takie, jak: *Stalin, Lenin, Chruszczow, Czapajew, Miczurin, Rokossowski, Kiereński, Bierut, Tierieszkowa, Gagarin, Lumumba, Kadar, Fidel Castro*.

To istotna zmiana. Wynika z niej bowiem, że życie polityczne cieszy się niewielkim zainteresowaniem uczniów, stąd i przezwisk zaczerpniętych z tego kręgu jest zwykle niewiele¹⁴. U Długosza nie ma ich wcale (sic!), w naszym materiale mają bardzo skromną reprezentację (*Hitler, Urban, Oleksy, Jelcyn, Gorbaczow, Binladenka*). Zwracają ponadto uwagę różnice frekwencyjne, kiedy we współczesnym materiale tylko *Hitler, Oleksy* i *Urban* mają po dwie notacje, to w porównywanym materiale *Hitler* ma 12, a *Gomułka* 7 zaświadczeń!

W naszym materiale tylko symbolicznie są reprezentowane przezwiska będące przeniesieniami mian biblijnych (tylko *Mesjasz*), kiedy Długosz notuje ich 8: *Aniołek, Diabeł, Diabetek, Abraham, Faryzeusz, Judasz, Jezusek, Mojżesz*, zaś Łobodzińska i Tomczak przytaczają niemal 40, w tym tak oryginalne, jak: *Piłat, Noe, Salomon, Barabasz, Łazarz, Kajfasz* czy *Saul*.

W obu cytowanych opracowaniach zarejestrowano przezwiska będące przeniesieniami nazwisk wybitnych sportowców. Ze współczesnego punktu widzenia nieco zaskakuje stosunkowo znikoma liczba takich antroponimów, w pierwszym źródle świat sportu reprezentuje 6 nazwisk, 4 piłkarzy (*Cieślak, Lubański, Netzer, Jaszyn*) i 2 bokserów (*Kulej, Trela*), w drugim tylko cztery: *Baszanowski, Królak, Kulej, Lubański*. Zwraca także uwagę fakt, iż w materiale sprzed lat mamy niemal wyłącznie rodzimych przedstawicieli sportu, podczas gdy obecnie dominują gwiazdy zagraniczne, głównie amerykańscy koszykarze z NBA (*Rodman, Jordan, Barkley, Pipen*) i futboliści reprezentujący europejskie mocarstwa piłkarskie (*Figo, Maradona, Ronaldo, Zidane, Cantona*). Na 18 zanotowanych przez mnie przezwisk tylko dwa: *Boniek* i *Engel* są rodzime. Zdumiewa brak *Małysza*!

---

¹⁴ Por. D. Bamburek, op. cit., s. 166.

Bardzo szczególnie, z perspektywy przełomu XX i XXI wieku przedstawia się zarówno liczba, jak i charakter przezwisk zaczerpniętych ze świata literatury, filmu i telewizji. Przede wszystkim jest ich niewiele. Autorki przywoływanego opracowania wyróżniają takich mian ok. 50, co stanowi zaledwie 1/4 przezwisk o kulturowej inspiracji i tylko pół procenta wszystkich analizowanych tam antroponimów. W dodatku niemal połowę stanowią tu nazwy przeniesione z literatury (*Kiemlicz, Jankiel, Klucznik Rębajło, Sopllica, Szwejk, Popiel, Boruta, Puchatek, Alibaba*), a zaledwie kilkanaście przezwisk można uznać za niewątpliwie telewizyjne lub filmowe (*Arsen Lupin, Bruner, Kilder, Jogi, Bubu, Huckleberry, Piksi i Diksi, Jacek i Agatka, Delon, Gabin, Chaplin*). Nie ma ani jednej gwiazdy estrady (u Długosza tylko: *Sipińska*), są za to, dziś już niemal zupełnie zapomniani, bohaterowie radiowi: *Matysiak, Matysiakowa, Sołtys Kierdziotek*.

*
* *

Ta lapidarna, z konieczności, konfrontacja współczesnych przezwisk szkolnych z materiałem już historycznym pozwala, przynajmniej w pewnym zakresie, zorientować się, jak znaczące oddziaływanie na repertuar nieoficjalnych antroponimów dzieci i młodzieży ma upływ czasu i dokonujące się zmiany cywilizacyjne. Z drugiej strony pokazuje też jak na dłoni, co dzieci aktualnie czytają (o ile w ogóle), jakie filmy i programy telewizyjne oglądają, jakie gry komputerowe je bawią, które reklamy do nich docierają, jakimi faktami żyją, jakie zjawiska są przedmiotem ich zainteresowania, do jakiego typu kultury mają dostęp.

Z naszego porównania jednoznacznie wynika, wśród szkolnych antroponimów nieoficjalnych stale rośnie udział przezwisk, którym można przypisać inspiracje kulturowe. Jednocześnie trudno nie dostrzec i tego, że wyraźnie zmienia się ich charakter i pochodzenie. Wśród szkolnych przezwisk jest coraz mniej nazw o charakterze erudycyjnym, mitologicznych, biblijnych, historycznych i literackich. Ich miejsce zajmują przeniesienia wywodzące się ze w większości ze świata kultury masowej. Jednak już nie z filmów i jeszcze nie z rzeczywistości „komputerowej”, lecz głównie z programów telewizyjnych. Teksty i obrazy

•

telewizyjne, a zwłaszcza obecne w nich postacie, zawładnęły dziecięcą wyobraźnią. Są dla dzieci autorytetem i wzorem. Nic zatem dziwnego, że nazwy należące bezpośrednio do „polszczyzny telewizyjnej”¹⁵ lub tylko przez mały ekran upowszechniane zdominowały szkolny pejzaż nazewniczy¹⁶.

Unifikująca siła oddziaływania telewizji przejawia się także i w tym, że w analizowanym zestawie antroponimów trudno dostrzec jakieś wyraźne różnice między repertuarem przezwisk funkcjonujących w szkolnym środowisku wiejskim, małomiasteczkowym, czy w warunkach dużego miasta, jakim jest Białystok.

Większość szkolnych przezwisk dotyczy wyglądu lub zachowania się, spora ich część świadczy o upodobaniach i pasjach nosicieli. Nie trudno jednak zauważyć, że coraz mniej w tych zestawieniach spotykamy przeniesień mian bohaterów rzeczywistych i pozytywnych. Coraz więcej postaci fikcyjnych, ale za to silnych, agresywnych, okrutnych, często przy tym odrażających (*Terminator, Robokop, Rambo, Leon Zawodowiec, Nikita, Arni, Szwarceneger, Frankensztajn*). Swoistą przeciw wagę dla tych „mocnych” przezwisk stanowią przeniesienia mian postaci bajkowych, lub należących do świata wyidealizowanego (*Smerfy, Gumisie, Gucio, Tekla, Bouli, Trol, Muminek*). Charakterystyczne, że niewiele w analizowanym rejestrze „dawców” przezwisk jest postaci i bohaterów rodzimego chowu: *Gajos, Bielicka, Boniek, Piasek, Liroy, Oleksy, Urban, Rogas, Janosik, Hajduczek, Dosia*, a jeśli już są, to często reprezentują rzeczywistość sitcomów: „Świat według Kiepskich”, „Miodowe lata”, „Trzynasty posterunek”, przepelniony ludzkimi karykaturami, prymitywów, głupców i życiowych nieudaczników: *Kiepskich, Boczków, Paździochów, Norków, Stępników i Luksusów*.

---

¹⁵ Por. H. i T. Zgótkowie, *Polszczyzna mediów w komunikacji codziennej – ślady i naśladownictwa*, w: *Język mediów masowych*, red. J. Bralczyk, K. Mosiołek-Kłosińska, Warszawa 2000, s. 51–59.

¹⁶ Wpływ telewizji na nazewnictwo widać także w innych działach onomastyki. Por. J. Strutyński, *Wpływ telewizji na zoonimię miejską*, w: *Współczesna polszczyzna mówiona w odmianie opracowanej (oficjalnej)*, red. Z. Kurzowa, W. Słiwiński, Kraków 1994, s. 243–249.